

Sidiqov Feruz Muxammadshodiyevich

O'zbekiston Respublikasi

Bank-moliya akademiyasi magistranti

O'zbekiston Respublikasining “Aktsiyadorlik jamiyatlarida zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida”gi 2015 yil 24 apreldagi PF-4720-sonli Farmonida aktsiyadorlik jamiyatlari faoliyatining me'yoriy-huquqiy bazasini yanada takomillashtirish, zamon talablari va xalqaro normalar hamda standartlarga muvofiq holda amaldagi qonun hujjatlariga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish hamda yangi qonun hujjatlari va me'yoriy hujjatlar qabul qilish, shu jumladan, moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari va xalqaro audit standartlariga o'tish vazifasi qo'yilgan.

Tashqi audit jarayonida qo'llaniladigan standartlar va ularning xalqaro darajaga chiqishda katta ahamiyatga ega va ular asosida amalga oshirilgan auditorlik tekshiruvlari moliyaviy faoliyat auditi va moliyaviy hisobotlar auditi chet ellik investorlar va foydalanuvchilar uchun asos bo'lib hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi auditorlik faoliyatining milliy standartlari ana shu xalqaro audit standartlari asosida ishlab chiqilgan va ushbu ishlar davom etirilmoqda. Huquqiy nuqtai nazardan hujjatlar asosan O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi tomonidan ro'yxatdan o'tgan yoki tegishli vazirlik va qo'mitalar tomonidan tavsiya sifatida ishlab chiqilgan bo'lishi mumkin. Auditorlik tashkilotlarining ichki standartlariga qo'yilgan talablar asosida har bir auditorlik tashkiloti tomonidan o'zida ishlab chiqilgan ishchi standartlar va ayrim auditorlar tegishli bo'linmalarni tekshirish jarayonida qo'llaniladigan ishchi standartlar qo'shilgan.

Auditda xo'jalik yurituvchi subyekt moliyaviy hisobotining ishonchliligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan holatlar muhim holatlar deb tan olinadi. Barcha muhim

munosabatlarda moliyaviy hisobotning ishonchliligi deganda, moliyaviy hisobot ko'rsatkichlari aniqligining shunday bir darajasi tushuniladiki, bunda ushbu hisobotdan malakali foydalanuvchi bu asosida to'g'ri xulosalar chiqarishga va to'g'ri qarorlar qabul qilishga qodir bo'ladi. Axborotning muhimligi - bu uning xususiyati bo'lib, u mazkur axborotdan oqilona foydalanuvchining qarorlariga ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Muhimlik darajasi deganda, moliyaviy hisobot buzilishining chegaraviy belgisi tushuniladi, undan boshlab ushbu hisobotning malakali foydalanuvchisi uning asosida to'g'ri xulosalar chiqarish va to'g'ri qarorlar qabul qilishga qodir bo'lmay qoladi.

Muhimlik darajasining mutlaq ahamiyatini aniqlaganda, auditor xo'jalik yurituvchi subyektning audit qilinadigan hisobotning ishonchliligini tavsiflaydigan eng muhim ko'rsatkichlarni asos sifatida qabul qilishi kerak, bundan keyin ular moliyaviy hisobotning bazaviy ko'rsatkichlari deb nomlanadigan xisobotni ishonchligini tavsiflaydigan eng muxim ko'rsatkichlarni asos sifatida qabul qilishi kerak.

Auditni rejalashtirishda auditor qanday harakatlar va operatsiyalar moliyaviy hisobotda muhim buzilishlarga olib kelishini ko'rib chiqadi. Alohida schyotlar bo'yicha qoldiqlarga va bitim turlariga nisbatan muhimlikni auditorlik baholash, auditorga qanday masalalar va qanday moddalarni o'rganishi, qanday tanlashdan foydalanishi va qanday tahliliy tartib-taomillarni o'tkazishi bo'yicha qarorlar qabul qilishiga yordam beradi. Bu hol auditorga umumiy auditorlik riskini maqbul bo'lgan past darajagacha kamaytirishga yordam beradi.

Auditorlik riskining darajasi bilan muhimlik o'rtasida teskari aloqa mavjud: muhimlik darajasi qancha yuqori bo'lsa, auditorlik riski shuncha past bo'ladi va aksincha.

Agarda auditorlik tartib-taomillari rejalashtirilganidan keyin auditor muhimlikning maqbul darajasini past deb qaror qabul qilsa, u holda auditorlik riski ko'tariladi. Auditor buni quyidagi yo'llar bilan aniqlashi kerak bo'ladi:

- imkoni bo'lganda nazoratning chuqurlashtirilgan yoki qo'shimcha testlarni

o'tkazish yo'li bilan pasaytirilgan darajani saqlash orqali nazorat riskining baholanayotgan darajasini pasaytirish,;

- mustaqil (asosiy) tartib-taomillar darajasi, vaqti va xarakterini modifikatsiyalash yo'li bilan aniqlamaslik riskini kamaytirish orqali.

Bunda shuni nazarda tutish kerakki, ajralmas riskning darajasi doimiy bo'ladi va ular faqat, tekshirishning umumiy rejasini tayyorlash davomida hisobga olinmagan, obyektiv ravishda mavjud faktlar aniqlangan taqdirdagina o'zgarishi mumkin.

Auditda muhimlik bu korxonalar faoliyatida to'g'ri nazorat va shaffoflikni ta'minlashning muhim vositasidir. Audit jarayonlari doirasida muhim vazifalardan biri muhimlikni aniqlashdir. Muhimlik tushunchasi ma'lumotlarning ahamiyatini yoki hisobotdan foydalanuvchilarning iqtisodiy qarorlariga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan xatolarni anglatadi.

Muhimlik darajasi tekshirilayotgan shaxsning hisobotidagi ruxsat etilgan maksimal xato sifatida tushuniladi, bu hisobot foydalanuvchisini o'zi qiziqtirgan ma'lumot haqida chalg'itmaydi, muhimlik darajasini aniqlashning quyidagi usullarini qo'llash maqsadga muvofiq:

birinchi, auditor professional (subyektiv) fikr asosida xatoning maqbul qiymati sifatida mutlaq qiymatni pul ko'rinishida olishi lozim;

ikkinchi, xato qiymati hisobot yili uchun tegishli ma'lumotlarning umumiy miqdoriga foiz sifatida aniqlanadi. Qoida tariqasida, buxgalteriya balansining har bir satri va daromadlar to'g'risidagi hisobot hisobot yili uchun ma'lumotlar sifatida olinadi.

Yuqoridagi keltirib o'tilgan turli qarashlar va yondoshuvlar asosida quyidagi fikr bildirib o'tildi: *“Muhimlik tushunchasi auditor tomonidan auditni rejalashtirish va o'tkazishda ham, aniqlangan noto'g'ri ma'lumotlarning auditga va tuzatilmagan noto'g'ri ma'lumotlarning, agar mavjud bo'lsa, moliyaviy hisobotga ta'sirini baholashda, shuningdek auditorlik xulosasida fikrni shakllantirishda qo'llaniladi”*.

1. Korxonalarda auditni riskka yoʻnaltirilgan tarzda tashkil etish, risklarni oʻz vaqtida aniqlash va ularni bartaraf etish boʻyicha chora-tadbirlarni qoʻllash natijasida risklarning va ularning natijasida yuzaga kelishi mumkin boʻlgan zararlarning oldini olishga xizmat qiladi.

2. Korxonalarda biznes jarayonlarning amalga oshirilishi doimo risk bilan bogʻliq boʻladi. Aslida tadbirkorlik faoliyatining muhim xususiyatlaridan biri uning riskka asoslanishidir. Audit xizmati ham oʻz faoliyati davomida mazkur jihatlarni inobatga olishi zarur. Shu boisdan korxonalarda riskka yoʻnaltirilgan auditni tashkil etish muhim hisoblanadi.

Demak, audit amaliyotida xalqaro va ichki audit standartlarini qoʻllash zarurati tufayli auditning muhimligini baholash muammosi ayniqsa dolzarb boʻlib qoldi. Muhimlikni baholash masalalarining amaliy ahamiyati har bir auditorlik firmasidan ichki audit standarti sifatida qabul qilinishi kerak boʻlgan muhimlik bazasini tanlash, uning qiymatini hisoblash va mumkin boʻlgan tuzatishlar uchun oʻz metodologiyasini ishlab chiqishni talab qiladi.